

Sünen-i İbn Mâce'nin (Nüshalarının) Rivâyeti

James ROBSON

Çeviren: Musa ERKAYA**

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce er-Rabe'î hicretten sonra 209 yılında doğdu¹ ve 273 yılında² Ramazanın 22'sinde vefat etti. Hadîse olan ilgisi onu, otoritelerle tanışmak ve hadîsleri onlardan doğrudan öğrenmek amacıyla Irak, Basra, Kûfe, Bağdat, Mekke, Suriye, Mısır ve Rey'e yolculuk etmeye yöneltti.³ Yâkût (el-Hamevî), İbn Mâce'nin Dimeşk, Kahire, Hums ve Irak'ta ilim tahsil ettiği bu otoritelerden bazılarının isimlerini zikrettikten sonra, bunların dışında daha birçok kişi olduğunu ilave eder. İbn Mâce hadîs derlemeleriyle hatırlanmakla birlikte, daha geniş ilgi alanı vardı ve bir Kur'an Tefsiri ile Kazvin Tarihi yazmış olduğundan da söz edilmektedir.⁴ Fakat sadece *Sünen*'i günümüze kadar gelmiştir.

Sünen'in değeri ile ilgili değişik görüşler ifade edilegelmiştir. İbn Mâce'nin; bu eserini, Ebû Zur'a (ö.264)⁵ ya sunduğu, onun da, eseri inceledikten sonra, isnadında zayıflık içeren otuza yakın hadîsin mevcut olduğunu ekleyerek,⁶ eserin, insanların eline geçmesi durumunda *Câmî*'lerin tamamının veya

* Bu makale, *Journal of Semitic Studies*, III, Manchester, 1958, 129-141 sayfaları arasında yayımlanmıştır.

** Dr., Fırat Ün. İlahiyat Fakültesi, e-posta: musaerkaya@hotmail.com

1 Yâkût, *Geogr. Wörterb.* IV/91, Zehebî, *Tezkira*, II/189, İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzi'b*, IX/531, İbn Hallikân, (De Slane), II/680, İbn İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, II/164.

2 Yâkût, Zehebî, İbn Hallikân (aynı yer) ve Şezerât, Ramazan'ın 21. günü, salı derler. İbn Hacer sadece yılı belirtir ve bazılarının, yılın 275 olduğunu söylediklerini ekler.

3 Yâkût, *Geogr. Wörterb.* IV/90f, İbn Hallikân, a. y., Şezerât, a. y.

4 İbn Hallikân, a. y., Şezerât, a. y., Hacı Halife, II/141.

5 Yani, Ubeydullah b. Abdülkerîm Ebû Zur'a er-Râzî, bk. Zehebî, *Tezkira*, II/124f., İbn İmâd, *Şezerât*, II/148.

6 Yâkût, IV/91, Zehebî, a. y. Yâkût, 20 veya buna yakın bir rakam söylemiş olabileceğini ekler. Nesâî'nin *Sünen*'inin mukaddimesinde bu rivâyet doğrulanmaz; Aynen Ebû Zur'anın iddiasının senedinin çürütüldüğü gibi. Onun, 30 hadîsin sadece zayıf değil, ayrıca mevzû olduğunu ya da onun bu kadar isnad yönünden zayıf olan hadîsi bulunduğu bir cüzü incelemiş olabileceği iddia edilir. Ebû Hâtim, (ö.354, yani İbn Hibbân (bk. *GAL, Supplementband*, I/273.)) *Kitâbu'l-İlel*'inde, Ebû Zur'a'nın, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde birçok hadîsin bâtul, sâkut ve munkur olduğu üzerine kesin hükümler verdiğini belirtir.

birçoğunun değersiz hale geleceğine işaret ettiği söylenir. Zehebî, *Sünen*'in değerini takdir ederken, eğer bir noktaya kadar zayıf hadîslerle zedelenmemiş olsaydı, iyi bir kitap olmuş olacaktı diyerek biraz değişik tutum sergiler; ancak yine de o, Ebû Ya'lâ el-Halîfî (ö.446)⁷ nin İbn Mâce'nin, otorite olduğunda ittifak edilen herkes gibi büyük bir otorite olduğunu söylediğini nakleder.⁸ İbn Hacer, onun kitabının bâbının çokluğu ve dikkate değer özellikleriyle iyi bir koleksiyon olduğundan, ancak birtakım zayıf hadîsler içerdiğini belirttikten sonra, es-Serî'den; İbn Mâce teferrüt ettiği zaman, o hadîsin genellikle zayıf olduğu ve eserinde birçok munker hadîsin bulunduğu mealinde nakilde bulunur.⁹ İbn Hallikân; İbn Mâce'nin büyük bir hadîs otoritesi olduğu, hadîsle alakalı bütün ilim dallarında üstad ve hadîsle ilgili her şeye âşina olduğunu söyleyecek kadar ileri giderek, onun kitabını altı *Sahih*'ten biri olarak görür.¹⁰ Sem'ânî'nin, *Ensâb*'ındaki *Kazvînî* maddesinde İbn Mâce'den bahsetmezken, *Kazvîn*'den iyi tanındıkları için göz ardı edilen her branştan birçok imam ve değerli insan bulunduğunu ifade etmesi dikkate değerdir.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inden övgüyle söz eden insanlar kadar, aynı zamanda onu çok fazla değerli bulmayan başka kimselerle de karşılaşmak oldukça doğaldır. Çok az Arapça eser, bu eserin hayranlarını ve yericilerini bulmada başarısız olmuştur. Hadîs eserlerinde, bazıları tarafından önemli otoriteler olarak kabul edilen, başkaları tarafından ise değersiz, en azından güvenilir bulunmayan kişilere rastlamak yaygındır. İbn Mâce'nin *Sünen*'i ile ilgili olarak, bu eserin takdir görmesinin uzun zaman aldığı aşikârdır. Goldziher, muhtelif zamanlarda, İbn Mâce'nin *Sünen*'ini güvenilir kitaplar arasında gören çeşitli âlimlerin görüşlerinin bir dökümünü yapmaktadır¹¹ ve o, İslâm'ın yedinci asrına kadar, İslam Kelamcılarının bu altı kitabın tanınmasında hemfikir olduklarını kabul eder. Fakat Goldziher bu düşüncesini, bazı âlimlerin İbn Mâce'yi altı kitaptan saymamaya devam ettiğini belirterek biraz değiştirir ve İbn Haldûn (ö.808)'un isimlerinden bahsetmemekle birlikte, beş kitaptan bahsetmesine de dikkatleri çeker. *Kutub-i Sitte*'nin kabul edilmesinin doğu İslâm'ının bir eseri olduğunu ilave eder. Tâhir b. Sâlih el-Cezâirî,¹² birilerinin İbn Mâce'nin kitabını beş kitaba eklediklerini söyler. Bu ilk defa Ebu'l-Fadl b. Tâhir (448–507)¹³ tarafından yapıldı. Fakat İbn Mâce'nin yalancılık ve hadîs hırsızlığı yapabilme şüphesi olan kişilerden hadîs rivâyet etmesi sebebiyle bazıları, Dârimî'nin kitabının¹⁴ altıncı kitap olması gerektiğini söylerler. Razîn

7 *Tezkira*, II/301-303, *Şezerât*, III/274.

8 A. y.

9 *Tehzîb*, IX/531.

10 A. y.

11 *Muh. Stud.* II/262 vd.

12 *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, s. 153, *GAL*, S. II/777.

13 Muhammed b. Tâhir b. Ali Ebu'l-Fadl el-Makdîsî, İbn Kayserânî eş-Şeybânî diye bilinir.

Tezkira, IV/37 vd, *GAL*, S. I/603.

14 *GAL*, S. I/270.

es-Sarakustî (ö.535)¹⁵ gibi bazıları Mâlik'in *Muvatta*¹⁶ ını altıncı yapmıştır. İbn Esîr (544–606) *Câmiu'l-Usûl*¹⁷ ünde, diğerleri de aynı şekilde kabul etmişlerdir. Zorlu bir geçmişine rağmen *Sunen*, sonunda sünnîlerin saygı duyduğu *Kutub-i Sitte*'den birisi olarak tanınmıştır.

Sunen'in birçok râvîsi vardır. Yâkût;¹⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kattân (ö.345),¹⁹ Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hakîm (ö.333),²⁰ ve Ebu't-Tayyib Ahmed b. Ravh el-Bağdâdî²¹ 'yi zikreder. Zehebî, yukarıdakilere ek olarak Muhammed b. İsa el-Ebherî²² ve Süleyman b. Yezîd el-Kazvîni'den ve ismini vermediği diğerlerinin mevcudiyetinden söz eder.²³ İbn Hacer,²⁴ Ali b. Saîd b. Abdullah el-Ğadânî, İbrahim b. Dînâr el-Curaşî el-Hemedânî, İbn Hacer'in Ebû Ya'lâ el-Halîlî (ö.446)²⁵ nin dedesi dediği Ahmed b. İbrahim el-Kazvîni, İshâk b. Muhammed el-Kazvîni, Ca'fer b. İdrîs²⁶ ve Hüseyin b. Ali b. Barâniyâdî; (el-Meş'arânî olarak isimlendirdiği) Ebu't-Tayyib, Süleyman, (es-Saffâr dediği) Muhammed b. İsa, (el-Kazvîni nisbesini verdiği) Ali b. İbrahim ve (el-Medenî el-İsbahânî dediği) Ebû Amr'ı diğerlerine ilave olarak zikreder.

Birtakım râvîler zikredilmesine rağmen, bendeki kaynaklardan ortaya çıkardığım tek detaylı rivâyet kaydının sadece Kattân yoluyla yapılan rivâyetlerle ilgili olması şaşırtıcıydı. Bunlar hicretten sonra 1328²⁷ de Haydarâbâd'ta bir arada yayınlanan Kurânî, Nahlî, Basrî, Fullânî ve Şevkânî'nin beş eseri olan İbn Hacer'in *Kitâbu Fehrese Merviyât... İbn Hacer*'dir.²⁸ Yazma nüshası British Museum, Şarkiyât el yazmaları Kataloğu (1846) no: MDLXIV'de; mikrofilmli de Bibliotheque Nationale, Paris, 300–303 v of Arabic MS. 706'dadır.²⁹

15 Razîn b. Muâviye Ebu'l-Hasan el-Ebderî el-Endelûsî es-Sarakustî. *Şezerât*, IV/106, GAL, S. I/630, (burada vefat tarihi 524, diğerlerine göre ise 535 olarak verilir.) *Şezerât*, 535 olarak verir.

16 GAL, S. I/297.

17 A.g.e, 608.

18 *Geogr. Wörterb*, IV/91.

19 *Şezerât*, II/370.

20 *Geogr. Wörterb*, Register.

21 İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, I/172'de Bağdatlı fakat bilinmeyen biri olan Ahmed b. Ravh el-Bezzâz diye bir şahıstan bahseder. O, bu şahısla ilgili ne *Tehzîb*'te, ne de *Lisân*'da hiçbir ayrıntı vermemekle birlikte (aşağıya bk), bu eserlerde bu şahısların, İbn Mâce'den *Sunen*'i rivâyet ettikleri belirtilir.

22 *Geogr. Wörterb*, I/106'da onun Kazvîni'de yaşadığı ve orada neyin güzel olup tavsiye edildiğini, neyin kötü olup kınandığını salık verdiği söylenmiştir. ("Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-munker"de bulunmuştur. M.E.) Bu kişi Saffâr diye bilinir. Tarih verilmez.

23 *Tezkira*, II/189.

24 *Tehzîb*, IX/531.

25 el-Halîl b. Abdullah b. Ahmed el-Kazvîni. *Tezkira*, III/301–3, *Şezerât*, III/274.

26 *Geogr. Wörterb*, II/91. O *Tarih*'inde İbn Mâce'nin doğumunu 209, vefatını Pazartesî, definini ise 273 yılı Ramazan ayının 22'si Salı günü olarak verir. Fakat Ca'fer için bir tarih vermez.

27 Kendilerine yapılan referansa göre onlar, H. 1'den H. 5'e kadar numaralandırılır. Bütün başlıklar ve yazar isimleri için bk. *J. S. S.*, I/55.

28 Fazla ayrıntı için *J. S. S.*, I/143'e bakınız. İbn Mâce'den yapılan nakil, 8a ve b'dedir.

29 Bu kısmın mükemmel bir içerik yapısı Georges Vajda tarafından *Les certificats de lecture et de transmission dans les manuscrits arabes de la Bibliotheque Nationale de Paris*. Institut de recherche et d'histoire des textes – VI, (Paris 1957)'de verilmiştir.

RİVÂYET

Ali b. İbrahim b. Seleme Bahr Ebu'l-Hasan el-Kattân, İbn Mâce gibi Kazvîn'e nispet edilmiştir. O'na *hâfız* denir, öğrenim görmüş ve güvenilir bir otorite olduğu söylenir. Her ilimde uzmanlığıyla itibar görmekle beraber, onun özel ilgi alanları *tefsîr, fıkıh, nahv* ve *lugat* idi; fakat Brockelmann, ona atfedilen hiçbir kitap kaydetmez. Seyahatleri onu Irak ve Yemen'e götürdü. Zâhidlikte şöhret kazanmıştı. Bütün iyi hasletlere sahip olduğu söylenir. 345 yılında vefat etti.³⁰

İbn Hacer, (773–852)³¹ *Sunen*'i, Kâhire'de ikamet eden Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Ali b. Abdussamed b. Ebu'l-Bedr el-Bağdâdî el-Lu'lu'î (725–809)³² den okuduğunu söyler. O (el-Lu'lu'î) bunu Hâfız Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Zekiyyu'd-Dîn Abdurrahmân el-Mizzî (654–742),³³ Dâvûd b. İbrahim b. Dâvûd b. el-Attâr (665–752)³⁴ ve Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Habbâz (667–756)³⁵ dan dinlemiştir. O, *Sunen*'in tamamı bu kişilere okunurken okunanları dinliyordu. *Ahbaranâ* lafzını kullanan bu kişiler ise, *Sunen*'i İsmail b. İsmail Ahûsilîn (ö.682)³⁶ den aldı. Bu noktada yazma, bazı kollara ayrılır: *Ahbaranâ bihî* lafzını kullanan Mizzî de onu, Tâcuddîn Abdulhâlık b. Abdullah b. Ulvân (603–696)³⁷ ve Şeyh Şemsuddîn Abdurrahmân b. Ebû Ömer (597–682)³⁸ den öğrendi. İbn Hacer, şeyhi (Ebu'l-Abbâs el-Bağdâdî)'nin *Sunen*'in 17. yani son cüz'ünü Hâfız Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî (673–748),³⁹ Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Nubâte (697–768),⁴⁰ Sadruddîn Muhammed b. Ali b. Es'ad et-Tanûhî (ö.754),⁴¹ ve Şemsuddîn Muhammed b. Ali er-Rakkî (ö.707)⁴² den öğrendiğini söyler. Zehbî ve Tanûhî onu Tâcuddîn İbn Ulvân ve İzzu'd-Dîn İsmail b. Abdurrahmân el-Ferrâ' (610–690)⁴³ dan öğrendiklerini söylediler. Fakat Rakkî onu sadece İbn Ulvân'dan öğrendiğini söyledi. *Ahbaranâ*'yı kullanan diğer dördü ise, onu Ebû Muhammed Muvaffaku'd-Dîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme (541–620)⁴⁴ den öğrendiklerini

30 *Şezerât*, II/370.

31 GAL. S. II/72 vd.

32 *Şezerât*, VII/81.

33 A.g.e, VI/136.

34 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, II/95. (no. 1677).

35 *Durer*, III/384. (no.1016).

36 İbn Receb, *ez-Zeyl alâ tabakâtu'l-hanâbile*, (Kâhire, 1952–3), II/463 (no. 25). Burada Ahûsilîn verilir ve ben o yapıyı yukarıda kullandım. İbn Hacer'in *merivîât*'ının, yazmasında isim Yâsilîn'dir. Paris yazmasında İsmail b. Yûsilîn ismi -mikrofilm 303'de ve Vajda'nın 8. Sayfasında- Yûsilîn isminin Jocelyn isminin Arapça şekli olabileceğini öne sürer.

37 *Şezerât*, V/435.

38 A.g.e, V/376–9.

39 GAL. S. II/45. Yazma, burada "b. ez-Zehbî" ibaresine yanlışlıkla yer vermiştir.

40 *Şezerât*, VI/212, GAL. S. II/4.

41 *Şezerât*, VI/176.

42 *Durer*, IV/66, (no. 185) Ebu'l-Abbas (d. 725)'in *Sunen*'i Rakkî (ö.707)'den nasıl öğrendiğini anlamak güçtür.

43 *Şezerât*, V/455.

44 A.g.e, V/88–92 sayfaları arasında Zehbî'nin *Sunen*'i ondan elde ettiği iddiası vardır

söylediler. Zehebî, bunu Muvaffaku'd-Dîn Ebû Muhammed Abdullatîf b. Yûsuf el-Bağdâdî (557–629)⁴⁵ den öğrenen Sankar b. Abdullah ez-Zînî (619–706)⁴⁶ den de öğrendiğinden bahseder. İbn Nubâte ise, onu Ebû Sadîk Muhammed b. Raşîdu'd-Dîn Yahyâ b. Ali el-Attâr (625–986)⁴⁷ ve Ebû Bekr Abdulazîz b. Ahmed b. Bâkâ (555–630)⁴⁸ dan öğrendiğinden bahseder. Üç kişi; (Abdullah b. Ahmed, Abdullatîf ve İbn Bâkâ) onu Ebû Zur'a Tâhir b. Ebu'l-Fadl el-Makdîsî (481–566)⁴⁹ den öğrendiler. Bu noktaya kadar *ahbarânâ* her defasında kullanılmıştır. Burada, İbn Bâkâ dışında diğerlerinin, Sunen'in tamamını Ebû Zur'a'dan duydukları ek bilgi olarak verilir. İbn Bâkâ I. (birinci) ve X. (onuncu) cüzü *semâ'* yoluyla değil ise, *icâzet* yoluyla öğrendi.⁵⁰ Yine eğer *sema'* yoluyla değil ise Ebû Zur'a onu Ebû Mansûr Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed b. el-Heysem el-Mukavvimî el-Kazvîni (400–484)⁵¹ den *icâzet* yoluyla öğrendi. Fakat sonradan onun tamamını ondan (Ebû Zur'a'dan) duyarak öğrendi. Mukavvimî; *ahbarânâ* kullanan Hatîb Ebû Talha el-Kâsım b. Ebu'l-Munzir (ö.409 veya 410)⁵² den, *haddesenâ* kullanan Ebu'l-Hüseyin Ali b. İbrahim Seleme b. Bahr el-Kattân'dan ve *ahbarânâ* kullanan ve İbn Mâce olarak bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni'den öğrendi.

Bu naklin detayları epey karmaşıktır. İbn Hacer önce şeyhinin sadece iki basamak ötesine kadar *Sunen*'in rivâyetinin izini sürdü. O, kısa bir müddet sonra, kendi şeyhinin, 17. cüzü nasıl elde ettiğinin detaylarını verir. Bu noktadan hareketle İbn Mâce'ye ulaşan bütün rivâyet zincirinin izini sürer. Bu arada ayrıca İbn Bâkâ'nın, *Sunen*'in 1. ve 10. cüzünün haricinde bütün cüzleri duymuş olduğundan bahseder. Yine Ebû Zur'a'nın onun tamamını duyduğu gibi Abdullah b. Ahmed ve Abdullatîf'in de tamamını duyduğunu söyler. Bunlardan 17. cüzün değil, *Sunen*'in tamamı anlaşılmalıdır. Çünkü İbn Bâkâ'nın *icâzet* yoluyla öğrendiği iki kısmın aksi yönünde kullanıldı.

*Âli isnâd*⁵³ da bulunan İbn Hacer, bu kitabı aynı zamanda Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ebû Mecdu'd-Dîn ed-Dimeşkî (708–800)⁵⁴ ye, şayet *sema* yoluyla değilse, *icâzet* ile Kâhire'deki Kil'atu'l-cebel'de dört derste/mecliste

45 *Şezerât*, VI/132.

46 *A.g.e.*, VI/14, *Durer*, II/175. (no. 1897).

47 *A.g.e.*, V/399.

48 *A.g.e.*, V/135.

49 *Geogr. Wörterb.*, I/476, II/114, III/633, *Şezerât*, IV/217.

50 B.M. Yazması, (bk. s. 137) İbn Bâkâ'nın, *Sunen*'i Ebû Zur'a'dan daha önce öğrendiğini söyler. Paris yazması, (bk. s. 138) özellikle İbn Bâkâ'nın 1. ve 10. Cüz haricindeki bütün kitabı Ebû Zur'a'dan öğrendiğini söyler. Bu ona *semâ* ile değil (ise) *icâzet* yoluyla ulaşmıştır. İbn Hacer'in yukarıda verilen görüşü, Paris yazmasında apaçık ortaya konması ile böylece anlaşılmuş olmalıdır.

51 *Şezerât*, III/372.

52 *Şezerât*, III/189.

53 Bu, değerli sayılan ve uzun zamanları kapsayan az bağlantılı bir isnattır. bk. Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis.* (Kâhire, 1937), s. 5 vd.; İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis.* (Halep, 1931), s. 215 vd.

54 *Şezerât*, VI/365.

okudu. Ebu'l-Hasan onu, her ne kadar sadece bir kısmına yönelik ise de, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Tâlib el-Haccâr (628–709)⁵⁵ ve Ebû Muhammed el-Kâsım b. Ebû Gâlib b. Asâkir (629–723)⁵⁶ den ya da onlardan birinden aldı. O, bu oldukça yetersiz ifadeden sonra başka bir kaynağa yönelir. Ebu'l-Hayr Ahmed b. Ebû Saîd Halîl b. Kîkaldî el-Alâ'î (726–802)⁵⁷ Ebu'l-Hasan'a Kudüs'te, *Sunen*'in büyük bir kısmını el-Haccâr'dan duyduğunu ve geri kalan kısmı için *icâzet* aldığını yazdı. Ebu'l-Haccâr'a verilen bu ek referanstan sonra şeyhi Ebu'l-Hasan'a döner ve *Sunen*'i *ahbaranâ bihî* kullanarak Ebu'r-Rabî' Süleyman b. Hamza Kudâme (628–715)⁵⁸ den *icâzet* yoluyla aldığını söyler. el-Haccâr ve İbn Asâkir olması gereken ilk iki kişi; ona *Sunen*'i *icâzet* ve *mukâtebe* yoluyla Ebû Muhammed Abdullatîf b. Muhammed b. Ali el-Kubaytî (ö.641)⁵⁹ ve Encab b. Ebu's-Saâdât el-Hamâmî (554–635)⁶⁰ den almış olduklarını söylediler. Üçüncü kişi Ebu'r-Râbî', onu *icâzet* ve *mukâtebe* yoluyla imâm Şihâbu'd-Dîn Ömer b. Muhammed b. Abdullah es-Suhreverdî (539–632)⁶¹ den aldığını söyledi. Onlar, (Abdullatîf, Encâb ve Suhreverdî) *Sunen*'i *ahbaranâ* kullanan Ebû Zur'a'dan aldılar. Suhreverdî ve Encâb *Sunen*'in tamamını; İbn Kubaytî ise, *Kitâbu'l-menâsik*'teki "*men lebbede ra'sehû...*" dan "*el-edâhî vâcibetun ev lâ*"⁶² ya kadar olan kısmın haricinde, tamamını onun senediyle *icâzet* yoluyla öğrendiğini söyledi. Tahmini olarak bu nakil (rivâyet), zaten verilmiş olan sened vasıtasıyla Ebû Zur'a'nın sonrasına götürülmüştür.

H.1 nüshası,⁶³ *Sunen*'i Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Mecdu'd-Dîn ed-Dimeşki (708–800)'ye -ki o *Sunen*'i Ahmed b. Ebû Tâlib Ebu'l-Abbâs el-Haccâr (628–709) ve Encab b. Ebu's-Saâdât el-Hamâmî (554–635)'den almıştır- okuyan İbn Hacer el-Askalânî yoluyla bir rivâyet zinciri verir. Zincirdeki bu iki bağlantıya referansla *an* kullanıldı ki, bundan sonra daima *ahbaranâ* kullanılır. Encab onu Ebû Zur'a'dan, o da İbn Mâce'den aldı. Bu sadece sayfa 135'te İbn Hacer'den yapılan alıntıya dikkatimizi çekecektir.

H.2 nüshası⁶⁴ İbn Hacer'in, *Sunen*'i Kâhire'de oturan Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Ali el-Bağdâdî el-Lu'lu'î (725–809)'ye okuduğunu söyler. Ebu'l-Abbâs, *Sunen*'in tamamını Şeyhu'l-İslâm Abdurrahmân b. Ebû Ömer b. Kudâme el-Makdisî (597–682), Muvaffaku'd-Dîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (541–620) ve Ebû Zur'a'dan duyan Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî (654–742)'den almıştır. *Semâ* bu üç halka tarafından kullanılmıştır.

55 A.g.e, VI/19.

56 A.g.e, VI/61.

57 A.g.e, VII/15.

58 A.g.e, VI/19. Orada o, Takyyu'd-Dîn Ebu'l-Fadl Süleyman b. Hamza olarak anılmaktadır. 59 *Vajda*, a.y. s. 56, no, 32.

60 *Şezerât*, V/170.

61 GAL. S. I/788 vd. Onun ölüm tarihi burada zikredilmemiştir. *Şezerât*, V/153, 632 olarak verir. bk. E.İ. (The Encyclopedia of İslam. M. E.), IV/506.

62 Yani, Menâsik, 72'den, Edâhî, 2'ye kadar. (3046–3123 no'lu hadisler arası. M. E.)

63 s. 13.

64 s. 17.

Bu nakil, yukarıdaki gibi, *ahbaranâ bihi* kullanan İbn Mâce ve Ebû Zur'a'ya, *haddesenâ bihi* kullanan Ebû Talha ve Kâttân'a gider. Fakat Ebû Mansûr el-Mukavvîmî ortada gözükmez. Ebû Zur'a, Ebû Talha'nın onu *Sunen* ile ilgili olarak bilgilendirdiğini söylediği şekilde takdim edilir. Bu, derleyicinin dikkatsizliğinden olmalıdır. Çünkü 481'de doğan Ebû Zur'a'nın; *Sunen*'i direkt olarak 409 ya da 410'da ölmüş olan Ebû Talha'dan almış olması imkânsızdır. H.3 nüshası,⁶⁵ H.2 nüshası ile aynı rivâyet zincirini verir ve Mukavvîmî'yi doğru bir şekilde yerleştirir, fakat baştanbaşa sadece *an* kullanır. İbn Hacer'in varak 132'de söyledikleri ile yapılan kıyas gösterir ki; bu kayıt, onun söylediklerinin sadece bir kısmını verir. İbn Hacer Abdurrahmân b. Ebû Ömer'den bahsederken, onun *Sunen*'i Muvaffaku'd-Dîn'den aldığını söylemez.

H.3 nüshası⁶⁶ Alâeddîn el-Kalkaşandî yoluyla bir rivâyet zinciri verir. O, *Sunen*'i Burhânu'd-Dîn İbrahim b. Muhammed b. Halil ve Tâcu'd-Dîn Abdurrahmân b. Şihâbu'd-Dîn el-Azruî⁶⁷ den aldı. Bu noktaya kadar *an* kullanılır. *Ahbaranâ*'yı kullanan Burhânu'd-Dîn *Sunen*'i, Mutahharu'd-Dîn Muhammed b. Abdu'l-Kerîm el-A'cemî (694-774)⁶⁸ ve Kemâlu'd-Dîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Habîb (703-777)⁶⁹ den almıştır ki, bunların ikisi de onu Şakar b. Abdullah el-Birlisî,⁷⁰ el-Âdil b. Abdullatîf b. Muhammed el-Kubâitî'den almışlardır. Azruî onu, Burhânu'd-Dîn İbrahim b. Abdullah b. Ahmed b. Kudâme'den aldı. Kudâme ve Kubâitî ise Ebû Zur'a'dan aldılar. Böylece *Sunen* İbn Mâce'ye atfedildi. Her seferinde *ahbaranâ* kullanıldı.

İbn Hacer'in kayıtlarında bize hem Abdullah b. Ahmed b. Kudâme hem de, Abdullatîf b. Muhammed b. Ali el-Kubâitî'nin Ebû Zur'a'dan aldığı söyleniyor. Buna karşın Ebû Zur'a'dan gelen nakil yukarıda, bu adamların oğullarına atfediliyor. Bunlar râvî olsalardı, bunların her birinin *Sunen*'i babalarından almış oldukları şeklinde bir ifade beklenirdi.

H.4 nüshası,⁷¹ varak 17'de H.2'dekine benzer bir rivâyet zinciri verir. Mukavvîmî H.4'te yer alırken, baştan sona *an*'ın kullanıldığı H.2'de göz ardı edilir. Varak 22 -2'de başka bir zincir verilmiştir. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Bağdâdî el-Cevherî (725-809)⁷² vasıtasıyla verilen bu zincirde Ebu'l-Abbâs, *Sunen*'in tamamını Hâfız Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî (673-748)'den, o *Sunen*'in tamamını Muvaffaku'd-Dîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme

65 s. 8.

66 s. 38.

67 Bu şahıs hakkında herhangi bir bilgi bulamadım.

68 *Şezerât*, VI/235.

69 *Durer*, IV/104 (no. 284). Onun, İbn Mâce'nin *Sunen*'ini Sankar'dan aldığı söyler.

70 Böyle bir isim bulamadım. Kemâluddîn'in Sankar ismine dönüştüğü gerçeği (önceki dipnota bk.), herhangi birini, Sankar isminin Şakar olarak kullanılması yanlışının tekrar edip etmediği şüphesine götürür. Fakat s. 133'te görüldüğü gibi Sankar, *Sunen*'i Abdullatîf el-Bağdâdî'den aldı. Diğer yandan Şakar'ın ise, onu Abdullatîf İbnu'l-Kubâitî'den aldığı söylenir.

71 s. 22.

72 Örneğin, İbn Hacer'in şeyhine Cevherî yerine Lu'lu'î demesi gibi. Her iki kelime de, onun incilerle ilgilendiği anlamını verebilir.

el-Makdisî (541–620)⁷³ den, o ise yine Sunen'in tamamını Ebû Mansûr el-Mukavvimî (400–484)'den aldı. Mukavvimî, Sunen'i Ebû Talha'dan nasıl aldığını anlatırken, *ahbaranâ bihî* kullanır. Ebû Talha *ahbaranâ*, Kattân *haddesenâ bihî* kullanır. Bu zincirden dikkatsizce alıntılar yapılmış, mesela Abdullah b. Ahmed'in şeyhi olan Ebû Zur'a dikkate alınmamıştır.

H.5 nüshası,⁷⁴ Nefisu'd-Dîn el-Alevî babası Ahmed b. Ebu'l-Hayr eş-Şemmâhî'den, o Muhammed b. İsmail el-Hadramî (ö.650)'den,⁷⁵ o Nasr b. Ali el-Hadramî'den, o Ebû Zur'a ve diğerlerinden, İbn Mâce'ye kadar uzanan bir rivâyet zinciri içerir. *An* her seferinde kullanılır. O ayrıca, rivâyet zinciri boyunca *an* kullanan Mukavvimî'yi içeren, varak 17 ve H.2'de verilen İbn Hacer yoluyla bir zincir verir. Yine *an*'ın kullanıldığı İbn Hacer vasıtasıyla H.1'de sayfa 13'te bir zincir daha verir. Sayfa 47'de Sunen'i Abdullatîf el-Kubâitî'den – ki o da Sunen'i Ebû Zur'a'dan almıştır– öğrenen Haccâr'a gittiği söylenen Şemmâhî yoluyla başka bir zincir verir. Yine sadece *an* kullanılır. Bu zincir, İbn Hacer'in en son verdiği zincirle uyşur.

B.M Yazması; Necmu'd-Dîn Abdulazîz el-Bağdâdî (662–748)⁷⁶ nin 730 yılı tarihli yazmasında yer alan rivâyetin kayıtları, Sunen'in; en sonuncusu 688 yılının Ramazan ayının sonunda olmak üzere, Dimeşk'te yapılan değişik toplantılarda İzzu'd-Dîn Ebu'l-Feth Ömer b. Muhammed b. Abdurrahmân b. Ulvân el-Esedî el-Halebî (621–692)⁷⁷ den, Muvaffaku'd-Dîn Abdullatîf b. Yûsuf el-Bağdâdî (557–629)'den, gramerci Ebû Zur'a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir el-Makdisî (481–566)'den, bu çalışmanın ona Bağdat'ta ezbere okunduğu, fakih Ebû Mansûr Muhammed b. el-Huseyn b. Ahmed b. el-Heysem el-Mukavvimî el-Kazvîni (400–484)'den, hatîb Ebû Talha el-Kâsım b. Ebu'l-Munzir (ö.409 veya 410)'den, Ebu'l-Huseyn Ali b. İbrahim b. Seleme b. Bahr el-Kattân'dan ve Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce'den alındığını söyler. Baştan sona *ahbaranâ* kullanılır.

Yazma ile ilgili ayrıca bazı detaylar verilir. Örneğin Sunen, Cemâziyelevvel, 730 tarihli Dimeşk nüshasıyla karşılaştırılarak, sayfa kenarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Eser, Kâhire'de 615, 621 ve 622 yıllarında onu Ebû Zur'a'ya okuyan Safiyu'd-Dîn Ebû Bekr Abdulazîz b. Ebu'l-Feth Ahmed b. Tâka⁷⁸ el-Bağdâdî (555–630)'nin hazır bulunduğu bir ortamda okunmuştur. Sunen'in özel durumlarda okunan diğer rivâyetleri verilmiş, fakat bunlar onun nakli meselesini etkilememiştir.

Paris yazması ile ilgili Vajda, sayfa 4'te mikrofilm 1b'den kopya ettiği eksiksiz bir isnad zinciri verir. Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî (673–748) Sunen'i Abdulhâlık b. Abdusselâm b. Saîd b. Ulvân el-Ba'lebekkî

73 Bu, İbn Hacer'in s. 133'deki iddiasıyla aynı yöndedir. bk. s. 137.

74 s. 46.

75 Şezerât, V/251.

76 Durer, II/375. (no. 2436).

77 Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, V/144.

78 Bu, Bâka için bir hatadır.

(603–696)⁷⁹ den, o Abdullah b. Ahmed b. Kudâme Muvaffaku'd-Dîn el-Makdisî (541–620)'den, o Ebû Zur'a'dan, o Ebû Mansûr'dan, o Ebû Talha'dan, o Kattân'dan, o da İbn Mâce'den almıştır. Vajda, Ebû Zur'a'dan yapılan bir naklin *Tabakâtu's-Şâfiyye*, I/2'de verildiğini de belirtir.⁸⁰

Mikrofilm 300b'nin kenarında Sunen'in tamamının şeyhlerden Necîbu'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Muayyed el-Hamedânî (ö.687),⁸¹ Ebû Muhammed Şâkirullah b. Gûlâmullah b. İsmail ve Şâfi'î âlim olarak bilinen İbnu's-Şem'a'dan ki Sunen'in tamamını Kâdı Ebû Bekr Abdulazîz b. Ebu'l-Feth Ahmed b. Ömer b. Bâka el-Bağdâdî (555–630)'den duyulduğu söylenir. Ebû Bekr, şayet Ebû Mansûr el-Mukavvim'den duyarak almadıysa; *icâzet* yoluyla öğrendiği Sunen'in 1. ve 10. cüzlerinin haricinde tamamını Ebû Zur'a'dan duydu. (Mikrofilm 300b'nin kenarındaki) bu yazı ayrıca, 1, 10 ve 11. cüzleri İbn Bâka'dan *icâzet* alan ve bütün kitabı Ebû Muhammed İbn Kudâme (541–620)'den işiten Safiyu'd-Dîn Halil b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Merâğî (ö.685)⁸² den işitilmiştir. Bu iki kişi, Ebû Zur'a'nın onları Mukavvim'den haberdar ettiğini, (*ahbarânâ*) İbn Bâka'nın sözlerinden alıntı yapıldığını söylediler.

Paris yazması 301a numaralı mikrofilmin kenarında İbn Bâka'nın 1. ve 10. cüz haricinde bütün kitabı Ebû Zur'a'dan aldığı söylenir ve eğer *semâ* yoluyla değilse *icâzet* yoluyla nakletmiştir. Nakil buradan İbn Mâce'ye normal senedle gider. Yazma Kattân'a göre Ebu'l-Huseyn yerine Ebu'l-Hasan'ı içerir. Mikrofilm 303b'nin üzerinde, İbn Kudâme 2. cüzün başından 9. cüze kadar olan kısmı Ebû Zur'a'dan duyduğu yazar. Ayrıca Ebû Tâlib Abdullatîf b. Muhammed b. Ali el-Kubâitî'nin bunu, Ebû Zur'a'dan duyduğunu söyler fakat daha sonra bu kişinin Ebû Tâlib el-Kubâitî olduğundan bahseder.

Paris yazmasının sonundaki listeler, İbn Mâce'ye ulaşan rivâyetle, eserin tamamı ya da bir kısmını ahzeden, kendi zamanından birkaç asır sonra gelen belli kimselerle ilgilendiği kadar ilgilenmez. Bu makalenin tamamen otoritelerin rivâyetleriyle ilgilenmiş olması ve Vajda'nın da Paris yazmasında mevcut olan konunun içeriği hakkında çok doyurucu bir açıklama yapmış olması nedeniyle, burada daha fazla detaya girmeye gerek yoktur.

GENEL MÜLAHAZALAR

İbn Mâce'nin Sunen'i belki de büyük ölçüde halk tarafından çok geç kabul edildiği için, diğer beş kitap gibi değişik isnad zincirine sahip değildir. Burada

79 Şezerât, V/435.

80 Bu, İbn Bâka'nın Ebû Zur'a'dan (*ahbarânâ*), onun Mukavvim'den (*semâ* ile değil ise *icâzet* ile fakat onu duymuş olduğu ortaya çıktı) onun Kâsım'dan, onun Ebû Talha'dan (*ahbarânâ*) ile onun Kattân'dan (*ahbarânâ*) ile onun da İbn Mâce'den (*haddesenâ*) ile aldığını belirtir. Burada zincir, yazarın nakletmek istediği sadece bir hadîsle ilgili olarak verilir. Fakat bu, *Sunen*'in normal rivâyetini temsil eder.

81 Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Bibliotheca İslamica, 6 b), II/137, (no. 485). Orada Mizzi'nin (bk. s. 132) hadîsleri ondan duyanlar arasında olduğunu söyler. Fakat incelediğim hiçbir kaynak bunu İbn Mâce'nin *Sunen*'i ile ilişkilendirmez.

82 Şezerât, V/390.

sunulan kaynaklarda İbn Mâce'ye giden ilk dört târîkte bir çeşitlilik yoktur. Her kaynak İbn Mâce - Kattân – Ebû Talha – Mukavvimî – Ebû Zur'a târîkini verir. Tâhir b. Muhammed b. Tâhir Ebû Zur'a el-Makdisî 481 yılında Rey'de doğdu ve 566 Rabî'u'l-âhirinde Hamedân'da vefat etti. Râvîlerin büyük bir kısmı, Sunen'i ondan almıştır ve Ebû Zur'a'ya odaklanan bütün farklı rivâyet zincirleri konusunda kayıtlar tutulmuştur.

Fakat incelendiği zaman zincirden kuşkulanmamak imkânsızdır. Doğum tarihin kaydedilmediği anlaşlan Kattân, İbn Mâce'nin vefatından 72 yıl sonra vefat etti. O ya çok yaşlı bir adam olarak ölmüş, ya da Sunen'i, İbn Mâce'den çok küçük yaşlarda almış olmalıdır. Ebû Talha, Kattân'ın ölümünden 64 veya 65 yıl sonra vefat etmiştir. Bu sebeple Sunen'i öğrendiği zaman en azından on yaşlarında olmuş olmalıdır. Öte yandan Mukavvimî, Ebû Talha öldüğünde sadece 9 ya da 10 yaşındaydı ve Ebû Zur'a, Mukavvimî öldüğünde sadece 3 yaşındaydı. Bu erken gelişmiş çocuk öncelikle, Sunen'i Mukavvimî'den, *sema* yoluyla değil ise, küçük çocuklara verildiği için normal bir prosedür olan *icâzet* yoluyla aldı. Ancak İbn Hacer, Sunen'in tamamını *semâ* yoluyla Mukavvimî'den aldığını söyler.⁸³ Üç ya da daha küçük yaştaki bir çocuğun bunu nasıl yaptığını anlamak zordur. Ebû Talha öldüğü zaman 10 yaşından büyük olmayan Mukavvimî hakkında İbn Hacer, Sunen'i Ebû Talha'dan *ahbarânâ* kullanarak nasıl aldığını anlatır. Ebû Talha'nın, Sunen'i Kattân'dan öğrenirken *haddesenâ* kullanması daha dikkate değerdir. Fakat Kattân'ın İbn Mâce'den Sunen'i nakletme metodu olan *ahbarânâ*'yı kullandığında bir kere daha kuşkular ortaya çıkar. Şuna dikkat çekilecektir ki, Sunen'in nakletme metodunu betimleyen sözcükler, duruma göre yer değiştiren *ahbarânâ* ve *haddesenâ* gibi farklı nakil sözleri konusunda ittifak etmezler. Ancak bu, ana prensibi etkilemez.

83 Bu, Subkî, *Tabakât*, I/2'de de ifade edilmiş.

Diğer safhadaki râvîler; Sunen'in rivâyet hakkını aldıkları söylenen Ebû Zur'a öldüğü zaman, Abdullatîf el-Bağdâdî⁸⁴ 9, İbn Bâka 11 ve İbn Kudâme 15 yaşındaydı. Burada da *ahbarânâ* her seferinde kullanılır. Sonra onun şeyhi olan İbn Bâka öldüğünde Ebû Sâdık Attâr'ın sadece 5 yaşında olmasına dikkat çekilir. Öyle ki Abdullatîf el-Bağdâdî öldüğünde Ömer b. Muhammed b. Ulvân 8 yaşında ve Sunen'i aldığı bu şeyh öldüğünde Sankâr 10 yaşındaydı. Şeyhi Muvaffaku'd-Dîn İbn Kudâme öldüğünde Ferrâ' 10 yaşındaydı. Şeyhleri Encâb vefat ettiğinde ise, Haccâr 7, İbn Asâkîr ise 6 yaşındaydılar. Son olarak, şeyhi Suhreverdi vefat ettiğinde Ebu'r-Rabi' ise 4 yaşındaydı.

Zehebî'yi ilgilendiren ve H.4 nüshasında tekrar edilen çok daha mühim ifade şudur: *Ahbarânâ* kullanan Zehebî, İbn Nubâte, Tanûhî ve Rakkî'nin Sunen'i Muvaffaku'd-Dîn İbn Kudâme'den öğrendiklerini iddia etmeleridir. İbn Kudâme'nin vefatından Zehebî 53 yıl, İbn Nubâte yaklaşık 77 yıl sonra doğmuştur. Diğer ikisinin doğum tarihlerini bulamadım fakat İbn Kudâme'nin ölümünden 134 yıl sonra Tanûhî, 87 yıl sonra da Rakkî vefat etmiştir. Zincirdeki bazı ara bağlantıların gözden kaybolduğu kesindir.⁸⁵ Lu'lu'î doğmadan 18 yıl önce ölen Rakkî'den Sunen'in öğrenilmesine dair Lu'lu'î'nin iddiası da aynı durumdadır.

Ya isnatta zayıf bir halkanın olması, ya da daha sonra gelen insanların kayıtlarda dikkatsiz davranması ve bazı halkaları kaybetmeleri bu konuda genel bir kanaattir.

84 Vajda (s. 7, n. 27)'de İbn Ebû Usâybî'ya dikkatleri çeker. *Uyûnu'l-Enbâ*, II/202. Orada Abdullatîf'in babasının, hadîsleri çocukluğunda birçok kimseden duyduğu söylenir. Belirtilen bu kişilerden biri Ebû Zur'a'dır.

85 Sayfa 137'de Zehebî'yi ilgilendiren bir ara bağlantının oluştuğu hükmü yer alır.